

contraban (HIST)

En la història de Benidorm, hi ha un període al segle XIX, entre 1814 i 1860, en el qual la repressió del contraban (activitat legal) i de vegades la seua pràctica (activitat il·legal) esdevingueren dues ocupacions molt importants pels ingressos econòmics que generaren i perquè van donar treball a gran quantitat de persones dedicades a la mar.

El contraban es definix com un comerç il·legal i per tant el practicaven les persones que volien vendre mercaderies prohibides o que volien introduir-les sense pagar els drets de duana. L'escassetat d'articles de producció nacional feia que foren molt acceptats els productes estrangers; el tabac, la farina i els tèxtils foren els més nomenats.

La persecució del contraban, en el període que ens ocupa, presenta com a peculiaritat el fet d'estar protagonitzada per dos sectors diferents: les forces de l'Estat per una banda i els particulars per l'altra. L'activitat d'aquests dos grups pot denominar-se genèricament com guardacostes. Els guardacostes particulars que treballaven per a l'estat es denominaven en aquella època corsaris, denominació que actualment no sembla molt convenient (vegeu **corsaris HIST**.) La confusió està produïda perquè encara que a nivell conceptual la diferenciació entre guardacostes i corsaris és molt clara, en la pràctica, al segle XIX no ho era tant. Tots els mariners, tant els pescadors com els de la marina mercant, eren considerats com sol dats. Per altra banda, les seues ocupacions depenien del treball disponible i amb freqüència els pescadors treballaven en la marina mercant i viceversa. I també, d'acord amb el treball disponible, de vegades perseguïen el contraban i de vegades el practicaven. Per la seua banda, els vaixells mercants estaven normalment armats amb canons i els mariners coneixien bé el seu ús. Els encarregats de reprimir el contraban també anaven armats i els intents de captura dels contrabandistes solien transformar-se molt sovint en vertaders combats navals. Un exemple és la captura pel capità benidormí Gaspar Ortuño d'un vaixell anglés, el *Terrible*, de 36 canons i 120 hòmens de tripulació l'any 1839. El combat va tenir tanta repercussió que Gaspar Ortuño fins i tot va ser rebut per la reina.

A causa de l'escassetat de medis de l'Estat per lluitar contra el contraban s'atorgaven llicències a

particulars per combatre'l. Aquestes llicències es denominaven també patents de cors i, encara que la finalitat era diferent del cors, el procediment a seguir era molt similar, la qual cosa explica la confusió que apareix sovint en la denominació d'aquestes activitats. El particular es quedava amb el 75 % del valor de la captura i la Reial Hisenda amb el 25 % restant. D'aquesta manera, la Reial Hisenda obtenia beneficis sense arriscar capital, encara que, com veurem posteriorment, els oficials professionals de Marina estaven en contra d'autoritzar l'armament de particulars.

Considerar els mariners com soldats era un costum que venia de segles anteriors. Per exemple en els qüestionaris elaborats per fer el cens d'Aranda en 1768-1769, Benidorm figura amb 152 militars i al marge una explicació diu: *De los 152 militares se entienden los 12 soldados de la Torre, y Castillo, y los 140 Marineros Matriculados*. Per tant, no és sorprenent que unes persones habituades a l'ús de les armes les utilitzaren en el cors en temps de guerra o en el contraban i la seua persecució en temps de pau si no hi havia millor manera de guanyar-se la vida.

El contraban a la nostra comarca té els seus orígens a l'edat mitjana. Els arxius de la Batllia estan plens d'actuacions contra els quals volien comerciar amb coses vedades, fonamentalment armes i esclaus. Segons Pasqual Boronat, en 1543 el rector de Finestrat declarava en un procés que estava escandalitzat perquè alguns cristians vells venien municions als corsaris: *fue informado por el rector de Finestrat, hombre honrado y anciano, que estava escandalizado porque algunos christianos viejos llevaban moniciones allende*.

Però per a Benidorm la documentació que disposem es refereix a la primera meitat del segle XIX. Carles Llorca Baus ha arreplegat abundants testimonis de diferents arxius que així ho demostren.

La Guerra del Francés (1808-1813) va tenir com a conseqüència la ruïna econòmica i l'escassetat de productes. En aquest ambient es volia protegir la feble producció pròpia de la competència dels productes estrangers, més abundants i per tant oferits a preus més competitius. Per aquesta raó, el

contraban es farà amb productes com el tabac, la farina i els tèxtils que tenien una gran demanda interior a causa de l'escassetat provocada per la guerra i la crisi econòmica subsegüent. El capità general de Cartagena, en 1825, va resumir d'una manera molt encertada les conseqüències del contraban: *ruina del legítimo comercio y fábricas nacionales, con menoscabo sensible de las rentas de la corona.*

El país que més contraban practicava era el Regne Unit, especialment els vaixells de Gibraltar, que són els més nomenats en la documentació. El Regne Unit era partidari del lliurecanvisme, és a dir, llibertat total de comerç, sense restriccions ni aranzels duaners, la qual cosa perjudicava els interessos de la Reial Hisenda. També apareixen citats els vaixells d'Itàlia. Tots ells menyspreaven les restriccions i prohibicions posades per les autoritats espanyoles al comerç internacional. El capità general de Cartagena citat anteriorment manifestava que hi havia varios capitanes de la marina mercante que se escudan en la sombra legal de sus pabellones y siempre desdeñosos aun de las visitas regladas de nuestros guardacostas.

Però evidentment, també els espanyols practicaven el contraban i, a més, hi apareixen implicades persones de Benidorm, fins i tot algunes que havien adquirit el compromís de lluitar per eradicar-lo. I quan s'acabaren les oportunitats a la península alguns mariners de Benidorm la desenvoluparen a ultramar. Vicent Llorca narra que Joan Fuster li havia indicat que algunes persones de Benidorm havien fet bons negocis amb el tràfic il·legal d'esclaus al Carib, la qual cosa li havia fet recordar algunes persones que havien tornat d'eixos països amb molts diners. Per altra banda, en 1851 Josep Thous Pérez, veí de Benidorm, escrivia que havia tingut dificultats a causa de haber contribuido con todas sus fuerzas a la extinción del contrabando en el pueblo de Benidorm, considerado hasta aquí como el Gibraltar de esta provincia, arrojando para ello graves compromisos personales y sufriendo no pocos sinsabores y persecuciones.

Pel que fa al contraban i a la seua repressió per part de l'Estat, hi ha un document, procedent de la biblioteca del Senat, que ens dóna informació sobre el tema que ens ocupa. Es tracta del *Plan è Ynstruccion que comprende todos los puntos y Calas de la costa de Alicante, y assi mismo el numero de Partidas según el Reglamento de 1804, con otras*

advertencias, fecho en 12 de Agosto del Año 1814. L'esmentat Pla és una millora d'un altre promulgat per Carles IV el 1804 i que a causa de l'ocupació napoleònica i la guerra no es pogué completar. Suposa la creació d'un cos armat especialitzat en la persecució del contraban que més tard rebria el nom de Cos de Carrabiners. En agost de 1814, amb Ferran VII recentment reincorporat al tron, es vol normalitzar la vida del país. A la nostra zona, la normalització passava per la repressió del contraban *que tan escandalosamente circula por estas costas.* També calia eradicar la connivència amb el contraban de les autoritats encarregades de la seua repressió: *y que muchos de los empleados son omisos de su obligación.*

El document comença indicant que l'àmbit d'actuació del Pla és el litoral des del cap de Sant Antoni fins la torre de la Foradada i que segueix les línies del Reglament de 1804 fet per Josep Betegon, aleshores governador d'Alacant, perquè havia donat bons resultats anteriorment.

A continuació, es fa una minuciosa relació de tots els punts per on els contrabandistes podien desembarcar les seues mercaderies, tot indicant el seu grau de facilitat i la vigilància que hi havia. Sobre Benidorm, la relació diu que hi ha molt de contraban: *Cala del Tosal, fondeadero con vientos Mastrals y Leveche. Playa descubierta hasta Benidorme de quarto y medio de Legua.*

Benidorme. En esta Villa circula en gran manera el fraude, hay partida fija, y otra volante, desde esta Villa a la de Altea dista una legua con las calas y playas siguientes.

Playa descubierta de media ora.

Rincon del Hoys fondeadero de toda clase de Buques.

Peñas del Alvir.

Cala del Barranco Tuerto.

El Pardo.

Garrofero, punto del segur en lo eminente de la sierra.

Randas.

Paso de la Vieja.

Cala del Alvir, fondeadero con todos vientos menos con Leveche y Tramontana.

Playa descubierta de Tres quartos de Legua.

Acabada la relació es diu que per tal de posar fi al contraban *que tanto perjudica a las reales rentas en estos contornos y mucho mas interior de las Provincias seria conveniente establecer una sèrie de mesures com restablir les naus guardacostes que hi havia el 1804: en primer lugar se establezcan los buques de guarda costas que se establecieron en el año 1804 y que estos no permitan hacer mancion á ningun Barco en ninguno de dichos puntos ni Puertos mayores ni menores de esta Costa entendiendose con los buques contrabandistas y particularmente los Genoveses, Ragusos (de la ciutat de Ragusa, nom antic de Dubrovnik, a la costa adriàtica) y otras naciones que nabegan con Pabellon Ingles, y llevan sus Papeles a los destinos de Malta, Caller, y Cerdeña y por maravilla llega ninguno á ellos por dejarse sus cargos de ilicito comercio en qualquiera de dichos puntos fraudulentamente.*

En segon lloc, es recomana intensificar la vigilància en els punts indicats a la relació anterior. Per a poder fer-la de la manera que s'escau, es diu en quina forma s'organitzaran les dèsset *partidas ó rondas*, una d'elles a cavall, encarregades de la vigilància del litoral de la província. L'organització de les partides estava basada en l'antic sistema de vigilància costera contra els corsaris musulmans (vegeu **Caletes, torre de les HIST**). De les dues partides que tenien la seua base d'operacions a Benidorm es diu: *Una en Benidorme compuesta de un Teniente y quatro Dependientes que cuidará desde el punto del Segur que está en las peñas del Alvir hasta la Torre de Aguiló que comprende dos leguas apostando tambien un Dependiente en la Torre de las Caletas para que observe los Buques que fondean en la Isla mediana, y de parte a su cabo. A més, s'establia que una ronda volante ó ligera tinguera la seu a Benidorm, encara que estaria obligada a recórrer els llocs del litoral necessaris per tal de previndre el desembarcament dels contrabandistes. L'esmentada partida estaria integrada per un caporal que cobraria 6.000 rals anuals i tindria l'obligació de mantenir un cavall, un tinent amb 3.300 rals de sou, i deu soldats amb 2.190 rals cadascú.*

La iniciativa de l'Estat intentava controlar el contraban amb els seus recursos, que durant el període que comentem resultaven totalment

insuficients. Per això es va utilitzar, a més, la disponibilitat dels mariners de Benidorm que durant la llarga etapa de les guerres napoleòniques havien actuat com a corsaris en lluita contra els anglesos i després contra els francesos. Finalitzada la contesa i amb escassetat de treball a causa de la crisi econòmica, posaren la seua experiència al servei del govern en la lluita contra el contraban. Carles Llorca Baus arreplega les dades biogràfiques de molts capitans de Benidorm que triomfaren en aquesta tasca. És el cas, per exemple, de Joan Baptista Pérez, de Tomàs Bayona, pare i fill, d'Antoni Bayona germà de Tomàs Bayona pare, dels germans Pere Joan, Francesc i Antoni Ors, i de molts altres. Tots ells comandaren naus dedicades a la persecució del contraban i molts d'ells acabaren com a oficials professionals de la Marina de Guerra. La majoria d'ells obtingueren la graduació d'alferes de fragata i fins i tot alguna superior. Alguns d'ells no sempre actuaren de forma totalment legal: Joan Baptista Pérez va ser empresonat per incompliment de les seues obligacions en la captura d'un vaixell carregat de llana i Tomàs Bayona fill va patir un consell de guerra sumaríssim el 1859 per haver permès que es desembarcara una càrrega il·legal en aigües de Benidorm, encara que finalment es va sobreseure el cas.

Però tots ells tingueren dificultats amb els militars professionals, que volien que exerciren el comandament de naus persones amb estudis nàutics. Cal no oblidar que per exemple Joan Baptista Pérez era analfabet. A partir de 1826, la seua pressió va fer que per Reial Ordre es reduïren les patents a particulars, que passaren a ser competència del Ministeri de la Guerra, la qual cosa va obligar els patrons de Benidorm a fer sol·licituds al·legant els seus mèrits per poder continuar en l'activitat de guardacostes. Per exemple, Joan Baptista Pérez va exposar que en trenta anys no havia tingut cap problema amb les autoritats i havia fetes captures per valor de 27,5 milions de rals. El principal problema que tingueren Tomàs Bayona pare i fill va ser la pugna entre Marina i Hisenda. Els marins de guerra s'oposaren sempre, amb més o menys força, a les patents de cors a particulars mentre que els d'Hisenda n'eren partidaris perquè, a causa de la carència de medis propis, els particulars podien acabar amb el greu problema del contraban. L'Armada per la seua banda posava de manifest, sempre que tenia ocasió, els errors dels particulars i demanava suficients vaixells de guerra per a

custodiar les costes perquè segons ells els particulars *siempre harán mal uso de la fuerza*. Per aquesta raó, en cas de problemes legals o polítics, els militars professionals sempre abandonaven a la seua sort els guardacostes particulars. Els capitans Francesc i Antoni Orts perderen una nau en lluita amb contrabandistes de Gibraltar i en el consell de guerra subsegüent les autoritats van dir que els Orts *llenaron completamente la parte militar; pero no así, la parte facultativa marinera, por lo cual ha sentenciado a ambos en la prisión que han sufrido durante la substanciación del proceso y declarando que interín no justifiquen haver adquirido los conocimientos necesarios, no puedan mandar ningún buque corsario y que se desarme con arreglo a ordenanza el referido falucho*. També Antoni Bayona fill tingué un incident desagradable amb les autoritats: el 1827 va capturar una nau francesa amb tripulació algeriana perquè el capità i tres mariners de nacionalitat francesa havien estat empresonats per la resta dels mariners i li demanaren ajuda. Per no ser un cas de cors ni de contraban, el tema arribà fins i tot al consell de ministres i es va decidir que Bayona perdria la patent i que no poguera comandar més naus.

Un altre argument que donaven els militars oposats a les patents a particulars era la feblesa del seu armament i la facilitat amb la qual es podien deixar subornar per les grans empreses contrabandistes: *la superioridad de fondos de las compañías de contrabando, proporcionan superioridad de fuerzas a los armamentos que se hacen contra ellos. El contrabando se halla tan sistematizado que hay grandes compañías con fondos suficientes para hacer frente a cualquier empresa particular. De esto resulta que sabiéndose hay un armamento, inmediatamente se dirigen al armador y le hacen proposiciones: en ellas manifiestan por una parte las ventajas que reportará de convenir con las ideas de los contraventores, y por otra los riesgos y pérdidas que sufrirá de querer cumplir como hombre de bien*. Per això es denegarà la llicència als petits vaixells de sis canons i cinquanta hòmens que demanda Vicent Ortuño, perquè els contrabandistes en tenien de 14 o 18 canons.

La solució de la iniciativa privada serà aleshores crear grans empreses de guardacostes amb naus molt ben artillades i abundant tripulació. Molts mariners de Benidorm s'enrolaren en l'empresa guardacostes del català Felip Riera fins que més tard Miquel Orts, natural de Benidorm, amb l'experiència adquirida en

la de Riera, va crear en 1838 la seua empresa de guardacostes en la qual pogueren enrolar-se molts mariners de la localitat. Va rebre llicència per a operar en tota la costa valenciana i de Múrcia durant tres anys. Posteriorment, a causa dels excel·lents resultats obtinguts la llicència s'amplià a tota la Península. El setmanari *La Lucha* escrivia sobre Miquel Orts en 1863: *Con un gran personal marítimo, comisiones, rondas volantes y partidas armadas de resguardo en el litoral de las provincias, proporcionó en aquella época crítica que atravesava el país, colocación y trabajo a multitud de personas y porvenir para muchos, puesto que los servicios en los dichos guardacostas se consideraban como prestados al Estado, y por ello obtuvieron entonces y posteriormente graduaciones de la Marina de Guerra, muchos de sus empleados que pasaron luego a las Ayudandías de Marina y buques de guerra. Atendía con paternal solicitud a todos sus subordinados y concedía pensiones a viudas, huérfanos y madres de los fallecidos o inutilizados en el servicio de su empresa, por lo que su nombre fue siempre venerado*.

Segons Llorca Baus, la repressió del contraban i fins i tot la seua pràctica van generar grans beneficis a Benidorm. A totes les cases de la població hi havia objectes procedents del contraban, per la qual cosa es denominava *el petit Gibraltar*. El somni de tots els mariners d'aquella època era estalviar suficient per a poder comprar terres, especialment de regadiu, i poder cultivar-les en retirar-se de l'activitat marítima. Molt d'ells, especialment els capitans i patrons que hem comentat, ho assoliren. Joan Baptista Pérez en data tan primerenca com 1805 va poder comprar per 1.200 lliures, en pública subhasta, les terres del difunt rector de Benidorm, Maximià Alegre. En la dècada de 1830-40, ja retirat, adquirí diverses propietats en l'Alfàs i Benidorm, donant nom a la partida de l'Alferes a l'Alfàs. Però el més afortunat va ser Miquel Orts que amb la seua empresa de guardacostes acumulà un gran patrimoni que amplià en empreses de sal, almadraves, fusta i altres. La seua ideologia el portà a participar en els intents revolucionaris de 1854 i com a conseqüència va haver d'anar a l'exili, amb la qual cosa va perdre la major part del seu patrimoni.

Però no tots tingueren sort. Molts mariners visqueren sempre modestament i moriren en la repressió del contraban com ho demostren els llibres de defuncions de l'arxiu parroquial. Els que no pogueren enrolar-se en els guardacostes practicaren el contraban a petita escala i per això abunden en la documentació les

fiances de persones empresonades per aquesta activitat. El cas més greu va ser la captura prop d'Alcoi d'un grup de contrabandistes entre els quals hi havia persones de Benidorm, com per exemple Jaume Ortuño, Vicent Ortuño, Manuel Bayona, Tomàs Pere Llorca, Josep Llorca, Baptista Timoner, Joan Orts i Bayona, etc. Eren anys de crisi i el comerç il·legal proporcionava bons beneficis.

A partir de 1860, aquesta activitat decau a Benidorm. Per una banda, l'Estat va adquirint força i posant mitjans especialitzats en la repressió del contraban: reforçament del cos de carrabiners a partir de les reorganitzacions de 1837 i 1842, quan rebé la

denominació de cos de carrabiners reials. Per una altra banda, la progressiva desaparició dels vaixells de vela que són substituïts pels de vapor, amb hèlice i casc de ferro, farà que només les grans empreses puguen fer front a les abundants despeses que suposava la seua adquisició i manteniment. A tot això, cal afegir la recuperació de la producció i del comerç espanyol, iniciada a partir de 1850, que facilitava les importacions legals. Aquesta tendència es reforçà a partir de l'aprovació dels aranzels de 1869 que iniciava un lliurecanvisme moderat. Dins d'aquest nou escenari polític i econòmic, l'activitat contrabandista esdevingué anacrònica i de proporcions molt reduïdes.

Diccionari de Benidorm